

РЕТРОСПЕКТИВА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Розглянуто етапи формування продовольчої безпеки, різні підходи до вирішення цієї проблеми, функції та значення ФАО як міжнародної продовольчої та сільськогосподарської організації.

Постановка проблеми

Продовольча проблема була актуальною в будь-які часи. Продовольчий фактор завжди відігравав визначальну роль у розвитку людської цивілізації. Дефіцит продуктів харчування, що періодично набував форми голоду, – найдавніша з усіх глобальних проблем в історії людства. Це лихо обвалювалося на величезні маси людей. У міфології деяких народів існував навіть бог голоду.

Розрізняють різні рівні продовольчої безпеки, де реалізуються різні цілі, охоплюються різні рівні людської спільноти: глобальний, субрегіональний, міждержавний (міжнаціональний), державний (національний), місцевий (регіональний), групи населення (з різним рівнем

доходів), сім'я (домашнє господарство). Різні рівні продовольчої безпеки між собою мають певний взаємозв'язок. Світове співтовариство в особі ООН та інших міжнародних організацій (ФАО, СОТ, Комітет з продовольчої безпеки тощо) сприяє у подоланні голоду в конкретних регіонах світу і державах. На національному рівні кожна держава, розвиваючи власне виробництво продовольства і здійснюючи ефективну економічну і соціальну політику, спрямовану на забезпечення нижчих структур у ієрархії продовольчої безпеки, тим самим робить внесок у створення глобальної продовольчої безпеки.

Нині перед Україною, економічні відносини якої зазнали значної трансформації, стоїть завдання сформувати ефективну систему продовольчої безпеки. Для пошуку нових підходів у її побудові як складової глобальної продовольчої безпеки, необхіден глибокий аналіз розвитку цієї системи і визначення сучасних вимог до її побудови в умовах впливу глобалізаційних викликів, що нині існують у світі.

Результати досліджень

Історія формування і зміни способів розвитку й організації життя людського суспільства наочно показують залежність форм його організації від можливості і способів забезпечення продовольством. У сучасному світі значення продовольчої проблеми не зникло, вона набула глобальних масштабів, отримала ознаки продовольчої безпеки. На нашу думку [1], у цьому процесі можна виділити кілька етапів (рис.).

На етапі *локального вирішення продовольчої проблеми* на рівні людини, сім'ї, племені, державного утворення відповідно до низького рівня розвитку продуктивних сил і великої залежності від природного фактора дефіцит продовольства відчувався досить часто. Самозабезпечення на примітивному рівні було основною рисою продовольчої системи того часу. Формування світового господарства, коли на основі удосконалення продуктивних сил відбулося зростання сільськогосподарської продукції і можливостей розширення міжнародної торгівлі, що здійснювалася на принципах вільного ринку, обумовило перехід до етапу *зародження світової продовольчої системи*. Етап *організаційного формування світової продовольчої системи* характеризується появою міжнародних організацій для координації продовольчої проблеми на міжнародному рівні.

Наступним етапом було *вирішення проблеми світової продовольчої безпеки на глобальному рівні* шляхом нарощування виробництва сільськогосподарської продукції, створення резервних фондів, продовольчої допомоги країнам, що її потребували. Сучасний етап характеризується *посиленням ролі національної продовольчої безпеки* як складової глобальної продовольчої безпеки, що пов'язано з глобалізаційними процесами, які відбуваються швидкими темпами у світі і обумовлюють підвищення ролі міжнародної торгівлі у вирішенні продовольчих проблем, більшу відкритість національних економік, що

спричиняє відповідні протидійні об'єктивні процеси у розвитку економічних відносин.

Початок зародження світової продовольчої системи відносять до другої половини XIX ст. – 30-тих років XX ст., період масової міграції європейців на американський континент і постачання із США, Канади, Аргентини дешевого і якісного зерна в Європу, що дозволяло підтримувати тут високі темпи урбанізації й індустріалізації [5]. В цей час у світі починають формуватися і перші організаційні структури. У 1905 р. в Римі було утворено міжнародний сільськогосподарський інститут, який пізніше діяв під егідою Ліги Націй і був першою міжнародною організацією з проблем розвитку сільського господарства і продовольства.

У травні-червні 1943 р. на Міжнародній конференції з питань продовольства в американському місті Хот-Спрингс було сформовано тимчасову комісію з підготовки створення ФАО – міжнародної продовольчої та сільськогосподарської організації. Восени 1945 р., після погодження з кожною країною загальних положень, на конференції у Квебеку (Канада) було проголошено про створення ФАО. Нині ця організація об'єднує 187 держав. У 2003 р. її членом стала і Україна.

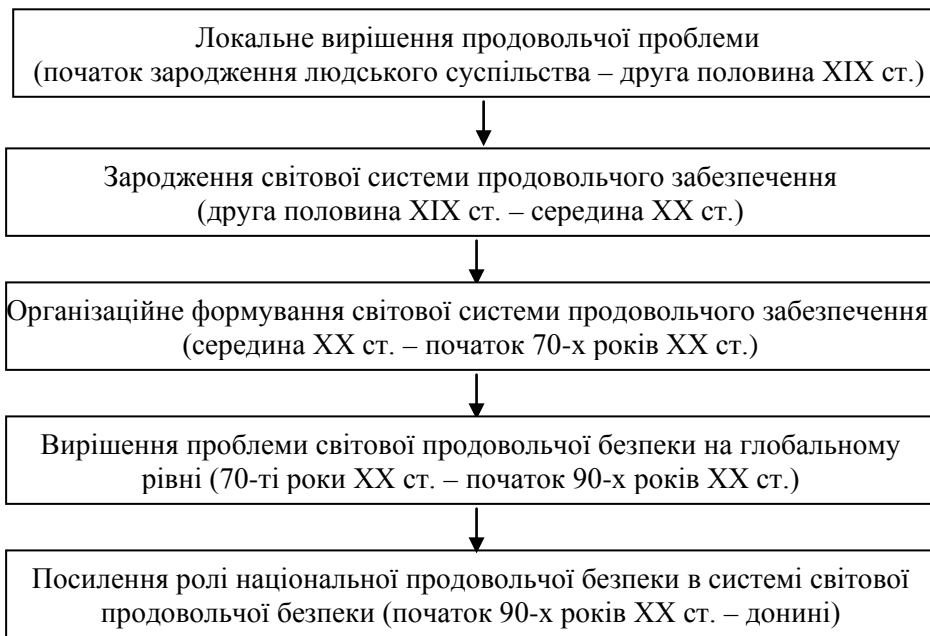

Рис. Етапи формування продовольчої безпеки

Роль цієї міжнародної організації з проблем розвитку сільського господарства і виробництва продовольства особливо зросла після кризи 70-х років і розпаду колоніальної системи, що загострило проблему голоду в країнах третього світу, які охоплюють дві третини населення планети,

більша частина якого недоїдає і голодує. При ФАО було створено постійно діючий Комітет з продовольчої безпеки.

Головна мета ФАО – ліквідація голоду й покращання харчування. Досягнення мети вбачається через підвищення продуктивності сільського господарства, рибництва й лісівництва та через справедливий розподіл продовольства. Цей процес має супроводжуватися розвитком сільських територій та покращанням життя сільського населення.

Функції ФАО полягають у наданні консультацій країнам з питань агрополітики, планування в сільському господарстві; розробці і здійсненні програм допомоги сільському господарству; аналізі і розповсюдженні інформації про сільське господарство й продовольчу ситуацію у світі; проведення конференцій про проблеми продовольства й сільського господарства на міжнародному рівні [3].

До групи організацій з регулювання в галузі сільського господарства і продовольства належать також Світова продовольча програма (СПП), заснована в 1962 р., метою якої є надання продовольчої допомоги країнам, що мають низький економічний рівень розвитку або потерпіли від стихійного лиха, і Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР), заснований у 1977 р., метою якого є сприяння розвитку сільського господарства в країнах, що розвиваються, для подолання голоду й злиденності.

У 1973 р. ФАО було вперше висунуто Концепцію всесвітньої продовольчої безпеки. Роком пізніше – у листопаді 1974 р. – ООН скликала Всесвітню продовольчу конференцію, яка повинна була розробити шляхи і засоби для вирішення всесвітньої продовольчої проблеми. Всесвітня продовольча конференція ухвалила “Всезагальну декларацію про ліквідацію голоду і недоїдання”, яка проголошувала, що кожний чоловік, жінка і дитина має невід’ємне право бути вільним від голоду і недоїдання для повного розвитку і збереження своїх фізичних і розумових здібностей. У Декларації зазначалося, що добробут народів світу значною мірою залежить від становлення системи всесвітньої продовольчої безпеки, яка забезпечила б відповідну наявність продовольства і розумні ціни на нього у будь-який час, незалежно від періодичних коливань і зміни погодних умов, а також політичного й економічного тиску. Зазначалось, що основним обов’язком урядів є спільна робота за напрямом збільшення виробництва продовольства, а також більш справедливого його розподілу між країнами і всередині них. Продовольча проблема повинна розглядатися у процесі підготовки і здійснення національних планів і програм економічного й соціального розвитку. Всі держави мають докладати максимальних зусиль, спрямованих на перебудову сільськогосподарської політики, мета якої – приділити першочергову увагу виробництву продовольства, визнаючи

взаємозалежність світової продовольчої проблеми і міжнародної торгівлі. “Міжнародні зобов’язання по світовій продовольчій безпеці”, які були ухвалені Всесвітньою продовольчою конференцією, визначали принципи створення запасів продовольства та його координацію, співробітництво в наданні продовольчої допомоги для задоволення надзвичайних потреб у харчуванні, а також стимулювання зайнятості у сільських районах.

У 1979 р. Конференцією продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО) в день заснування ФАО (16 жовтня 1945 р.) було проголошено Всесвітній день продовольства. Його метою є підвищення інформованості населення про світову продовольчу проблему і зміцнення солідарності в боротьбі з голодом, недоїданням і бідністю. У своїй резолюції 35/70 від 5 грудня 1980 р. Генеральна асамблея ООН підтримала заснування цього Дня і зазначила, що продовольство є необхідною умовою для життя і благополуччя людини і основним правом людини на доступ до нього.

В 70-ті та на початку 80-х рр. минулого століття чимало вчених і політиків підтримувало думку, що відпрацьована система міжнародної продовольчої допомоги та впровадження досягнень науково-технічного прогресу в сільське господарство дозволять вирішити глобальну продовольчу проблему, яка в свою чергу забезпечить вирішення цього питання на національному рівні кожної держави. Проте, як виявилось, зміни на покращання ситуації були не дуже значними. Через голод і недоїдання, а також хвороби, що їх супроводжують, і донині щорічно вмирають 40 млн. людей, у т.ч. 13 млн. дітей [2].

З початку 90-х років відбулися зміни у підходах до вирішення проблеми продовольчої безпеки. Різні сценарії розвитку світового господарства з урахуванням обмежувальних факторів, які впливають на глибинні процеси в економіці, що реалізовуватимуться упродовж майбутніх десятиліть, не дозволяють оптимістично розглядати перспективи зростання темпів приросту продовольства і сировинних ресурсів. Це обумовлює зміни в підходах до вирішення глобальної продовольчої безпеки з перенесенням акцентів на необхідність посилення ролі продовольчого забезпечення на рівні держави – на основі стійкого розвитку сільського господарства.

У цей період на міжнародному рівні було проведено декілька міжнародних зустрічей, на яких вироблялася концепція розвитку стійкого сільського господарства як основи продовольчої безпеки.

Безпосередньо проблемі продовольчої безпеки була присвячена в 1996 р. Всесвітня зустріч на вищому рівні, де було ухвалено Римську декларацію з всесвітньої продовольчої безпеки, в якій було знову підтверджено право кожного на доступ до безпечних для здоров’я й повноцінних продуктів

харчування відповідно до права на адекватне харчування, а отже – і основне право на життя.

З метою посилення національної орієнтації у вирішенні проблеми продовольчої безпеки, на Всесвітньому продовольчому самміті було визнано за необхідне разом зі збільшенням допомоги розвинутих країн бідним регіонам вжити заходів щодо подолання кризи в їх сільському господарстві і надання допомоги для реалізації відповідних програм.

Учасники Всесвітньої зустрічі переконані, що багатогранний характер продовольчої безпеки вимагає узгоджених дій, а також ефективних зусиль міжнародного співтовариства, які доповнюють і підсилюють дії держави [4]. Ухвалений на самміті План дій для досягнення продовольчої безпеки для всіх визначив сім зобов'язань для всіх країн світу з формулюванням цілей і дій, які дозволяють покінчити з голодом на планеті.

У 1997 р. відбулося екстрене засідання Генеральної Асамблеї ООН, присвячене проблемам продовольчої безпеки, де розглядалися питання боротьби з голодом, забезпечення нормальним харчуванням на основі політики підтримки сталого сільського господарства, в т.ч. його продуктивності, рентабельності, інвестування в наукові дослідження, розвиток сільської місцевості тощо.

Визнання необхідності посилення ролі національного сільського господарства у забезпеченні продовольчої безпеки особливо чітко окреслилося на конференції ФАО в Нідерландах (м. Маастрихт) у вересні 1999 р., де була прийнята Концепція багатофункціональності сільського господарства. В ній визначалося, що забезпечення продовольчої безпеки у поєднанні з підвищенням ролі навколишнього середовища і розвитком сільських регіонів неможливе без стійкого розвитку сільського господарства. Конференція заклала основи для формування цілей і практичних рекомендацій щодо досягнення стійкого сільського господарства і продовольчої безпеки. Було підкреслено необхідність інтегрованого підходу, що охоплює взаємозв'язки між місцевими, національними і міжнародними рівнями з урахуванням економічних, соціальних і природних факторів на цих рівнях. У Концепції були закладені принципові основи для усвідомлення того, що продовольча безпека, навколишнє середовище і розвиток сільських регіонів є побічними ефектами сільськогосподарського виробництва і їх необхідно класифікувати як суспільні блага. З огляду на сумісність виробництва сільськогосподарської продукції і вищезгаданих суспільних благ, висловлюється думка про необхідність державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Визнання багатофункціональності сільського господарства як основи забезпечення продовольчої безпеки, вступає в певні протиріччя з

концепцією лібералізації міжнародної торгівлі, що базується на положеннях Угоди щодо сільського господарства Уругвайського Раунду СОТ (1994). Питання продовольчої безпеки розділило держави – учасниці цього процесу на тих, хто вважає, що єдиною гарантією продовольчої безпеки в довгостроковому періоді є самозабезпечення, тобто розвиток власного сільського господарства, і тих, хто вважає, що лише лібералізація світових сільськогосподарських ринків, вільна сільськогосподарська торгівля (без втручання державної політики підтримки сільського господарства) здатна забезпечити довготермінову продовольчу безпеку для всіх.

У 2002 р. відбулася Світова зустріч на вищому рівні “Продовольство: п’ять років потому” [7], яка констатувала, що результати дій щодо зменшення до 2015 р. числа тих, хто голодує, до 400 млн. чол., – невтішні. Цей процес відбувається дуже повільно внаслідок відсутності політичного бажання і нестачі ресурсів. Для досягнення поставлених завдань необхідно щорічно додатково витратити 24 млрд. дол. Однак слід зазначити, що, якщо в 1990 р. розвинуті держави надали допомогу в середньому по 32 дол. США на одного африканця (кожен третій голодує), то сьогодні ця сума зменшилася майже наполовину [6].

Серед питань, які обговорювались на зустрічі, домінувала проблема лібералізації торгівлі для забезпечення продовольчої безпеки, що учасниками самміту сприймалася неоднозначно. Прибічники ідеї всебічної підтримки власного сільського господарства як аргумент, стверджували, що розвинуті країни ОЕСР вкладають мільярд доларів у день для підтримки свого власного сільського господарства, – це в шість разів більше, ніж уся допомога на розвиток бідних країн. Водночас прихильники лібералізації світової торгівлі говорили про те, що щорічні втрати доходу країн, що розвиваються, від недостатнього доступу до ринків перевищують 100 млрд. дол. [7].

Висновки

Наші дослідження показують, що нині можна говорити про два підходи щодо вирішення продовольчої проблеми. Глобалістський підхід базується на засадах, що розвинуті країни зі своїм агропродовольчим потенціалом зможуть нагодувати весь світ, а тому іншим країнам для вирішення продовольчої безпеки слід бути більш відкритими, лібералізувати міжнародну торгівлю за напрямом спрощення доступу імпортного продовольства до національних ринків.

Другий підхід – це визнання пріоритету національної продовольчої безпеки на основі самозабезпечення шляхом стійкого розвитку власного агропромислового виробництва, що базується на Концепції багатофункціональності сільського господарства. Такий підхід пояснюється тим, що в сучасному світі головними чинниками прийняття найважливіших рішень все ще залишаються національні держави, якими б особливостями та відмінами щодо внутрішнього устрою вони не

відрізнялись. Тому, діючи на світовій арені, кожна держава перш за все повинна дбати про власні інтереси.

Виклики глобалізаційних процесів у світі вимагають посиленої уваги до національної продовольчої безпеки. Цю точку зору чітко висловлено в програмі Національного фермерського союзу США, одного з провідних фермерських об'єднань країни: "В той час, коли фермери мають доступ до світових ринків, сільськогосподарське виробництво кожної країни повинно бути орієнтовано в першу чергу на власну продовольчу безпеку" [8].

Україна наразі перебуває на етапі трансформування економічної системи, що об'єктивно обумовило зниження ефективності її економічного потенціалу. Реформування економіки дозволить досягти об'єктивного рівня переваг у міжнародному поділі праці, що відповідає потенціалу і місцю нашої держави у цьому процесі. Однак нинішній етап у розвитку нашої держави, накладаючись на глобалізаційні процеси у світі, які прискорюються, вимагає відповідної побудови національної продовольчої безпеки. Визнаючи міжнародні угоди, програми, плани із загальноекономічної і агропродовольчої політики та визнаючи їх як рамкові документи, Україні важливо окреслити межі національної продовольчої безпеки, сформувати стратегію її забезпечення.

Література

1. *Гойчук О.І.* Продовольча безпека. – Житомир: Полісся, 2004. – 348 с.
2. *Максаковский В.П.* Глобальная продовольственная проблема и ее географический аспект // География. – №19.– 2002.
3. Міжнародні організації /За ред. *Ю.Г.Козака, В.В.Ковалевського.* – Одеса: Астропринт, 2001. – 288 с.
4. Римская декларация по всемирной продовольственной безопасности // АПК: экономика, управление. – 1997. – №2. – С. 3–6.
5. *Фурс Н.И., Хурс М.Н.* Продовольственная безопасность. – Минск: ФУАинформ., 2000.– 168 с.
6. *Шилов В.І.* Значення підсумків Всесвітнього самміту ООН із сталого розвитку в Йоганнесбурзі для профспілок // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2002. – С.94–103.
7. FAO. World Food Summit five years later. 10-13 June 2002.
8. 1998 Policy of the National Farmers Union. Family Agriculture In a Changing World. Wash. 1998. P. 3